

здається¹... [ах], я не знаю, нічого не знаю... стривай... тихо... тихо... я буду думати потім², тільки тепер³ я втомилась... я відпочину⁴... так, зовсім тихо⁵... (закриває очі і лежить безвладно на його плечі, він підтримує її і дивиться з тривогою на неї)⁶. Я думаю, що се вже все було життя, справді. Бачиш, якось мені снилось, чи може тепер спитись, а тоді було справді... був сон?⁷ я не знаю — скажи? Бачиш ти, мені снилось, що я була така нещасна, така нещасна, а потім... потім знов нещасна⁸...

Ор.[ест] Любочко! Годі!⁹ Забудь те, що було, тепер треба інше думати.

Ор.[ест] Люба, кохана, сонце моє¹⁰, життя моє, щастя моє...¹¹

Л.[юбо]в (Немов прокидається). Щастя? Ти кажеш щастя? Де ж воно?... (встає, заломлює руки)¹² Ох, Оресте, Оресте, як ти не бачиш того, що ми згоріли обое¹³ згоріли. Де ж тут щастя, коли життя вже немає? Нащо сеє все, навіщо?¹⁴ все одно вже ніщо, ніщо, ніщо¹⁵ не допоможе! (стає на коліна і притуляється до його руки)¹⁶ Оресте, Оресте, друже мій бідний, друже мій безталанний! за що ми гинемо, за що я тебе згубила? (ридає, потім затихає і дивиться на Ор.[еста])¹⁷ киваючи головою. Очі потроху приймають божевільний вираз¹⁸. Раптом підходить до Ор.[еста] нахилиється над ним і кричить¹⁹ зляканим голосом) Оресте, глянь мені в очі!²⁰

¹ Після здається стоїть знак (X). Очевидно, до цього місця Леся Українка хотіла зробити вставку, а, може, і зробила її на окремому шматочку паперу, та до нас він не дійшов.

² потім — вписано.

³ тепер — вписано.

⁴ Замість я втомилась... я відпочину... було почато: я втомилась, по[ж]а[д]

⁵ Так, зовсім тихо... — вписано.

⁶ Після на неї стоїть знак (X). Очевидно, до цього місця Леся Українка хотіла зробити вставку, а, може, і зробила її на окремому шматочку паперу, та до нас він не дійшов.

⁷ Замість Я думаю що се вже... був сон? було: а. Я думаю, що се вже все було і то було життя, було справді, а тепер тільки сон, чи може тоді був сон? б. Я думаю що се вже було в житті, то було справді, а тепер тільки сон, чи може і тоді був сон.

⁸ Бачиш ти... знов нещасна... — вписано.

⁹ Замість Годі! було: Боже мій! заспокойся!

¹⁰ сонце моє — вписано.

¹¹ Замість Люба... щастя моє... було почато: а. Те[пер], б. нехай то був сон, а тепер буде життя, нове життя, щасливе, аснє! Правда ж, моє ти щастя?

¹² (встає, заломлює руки) — вписано.

¹³ Замість обое згоріли було: обое і згоріли.

¹⁴ Замість Нащо сеє все, навіщо? було: Отак тріпочемо обпаленими крильми, а нащо сеє все, навіщо?

¹⁵ Ніщо, ніщо — вписано.

¹⁶ (стає на коліна і притуляється до його руки) — вписано.

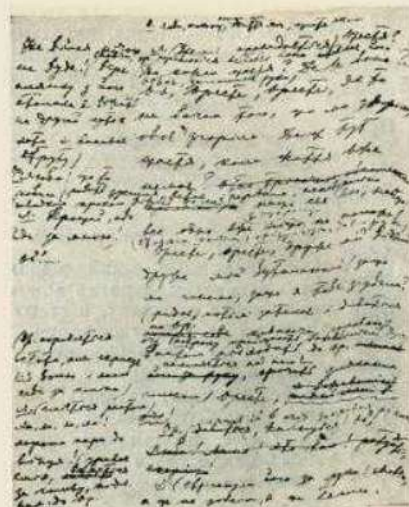
¹⁷ Замість дивиться на Ор.[еста] було: дивиться поперед себе.

¹⁸ Очі потроху приймають божевільний вираз — вписано.

¹⁹ Замість нахилиється над ним і кричить було: і хапає його за руку, кричить

²⁰ Замість глянь мені в очі! було: я божеволію!

Остання сторінка
чернового плану
5-ої дії драми Лесі
Українки „Бла-
китна Троянда“
(автограф).

Ор.[ест] (глянув їй в очі, жажнувся, закрився руками)¹ Ой!²

Л.[юба] (стрепенула його за руки) Мовчи, я ще не зовсім, я ще тямлю.

Не бійся, нічого не буде! Мовчи (Ор.[ест] поривається встати, вона штовхає його,³ бере пляшку з його столика і біжить на другий куток хати і випиває отруту).

Ор.[ест] Люба! що ти робиш (робить зусилля — встає і нерівним, ненатуральним швидким кроком біжить до неї)⁴.

Л.[юба] Прощай, або йди за мною! Ой!..⁵

¹ Замість (глянув... руками) було: (дивиться, жажнувся)

² Після Ой було: Люба, Мамо! хто там! рятуйте, скоріше!

³ Мовчи. (Ор.[ест]... його) — вписано.

⁴ (робить зусилля... біжить до неї) — вписано.

⁵ Уривок, що починається словами: Не бійся нічого... йди за мною, Ой!... дописано на полях, а речення, що вписані потім, заходять на рядки тексту, що написаний на сторінці (див. фотокопію).

До цього уривку нижче також на полях дописано такий варіант (Ор.[ест] поривається встати, але скрикує від болю і хапає себе за коліна).

Л.[юбо]в (сміється раптом). Ха, ха, ха, ха! Хороша пара до вінець! (уриває сміх, береться (було: хапається) за голову, під[од]ить, нах[илиється] до Ор.[еста]).

БІБЛІОГРАФІЯ

Вільям Шекспір—КОРОЛЬ ЛІР. Трагедія на 5 актів. Переклад М. Рильського. Редакція і післямова А. Гозенпуда. Державне видавництво „Мистецтво“. 1941. Тираж 5000, стор. 237. Ціна 6 крб.

Шекспіру не дуже пощастило в українській літературі—його перекладали мало. Перший і єдиний до цього часу переклад „Короля Ліра“ належав П. Кулішеві. Цей переклад був уже готовий десь на початку 80-х років минулого століття, але побачив світ тільки в 1902 р. До нього була додана передмова і пояснення Івана Франка. Переклад був зроблений в надто високому стилі, з великою кількістю архаїзмів і архаїчних зворотів, що утруднює розуміння його сучасним читачем.

За цей час мистецтво перекладу зробило великий крок уперед—і виникла насущна потреба замінити старий переклад новим, який стояв би на сучасному рівні перекладницького мистецтва і міг би задовольнити такого вибагливого читача, як радянський.

Переклад з англійської мови на українську становить значну трудність з того погляду, що ці дві мови далекі одна від одної своєю структурою. Різниця структур обумовлює той факт, що в англійській мові слова, здебільшого, одно-двоскладові, а в українській—дво-чотири-складові. І слушно зауважує в своїй післямові А. Гозенпуд, що „ємність англійської фрази більша, ніж ємність відповідної української“. Перед перекладачем є два шляхи. Перший—зберігати еквівалентність і еквіритмічність (рівну кількість рядків і повну відповідність ритміки). Вибравши цей шлях, він змушений буде пропускати цілий ряд порівнянь, метафор оригіналу, змушений буде „відсікати“ ряд епітетів, тобто, в даному випадку, виграє форма за рахунок образності. Другий шлях—перекладач прагне зберегти всі образи оригіналу, в зв'язку з чим кількість рядків значно зростає, тобто втрачаємо на формі і виграємо на образності. Безбезпека цього шляху криється в тому, що кількість

рядків може зрости аж до 30%. Тому то М. Рильський вибирає компромісний шлях: він передає ритміку оригіналу і, разом з тим, для збереження образів Шекспіра трохи збільшує кількість рядків.

„Король Лір“, як і більшість драм геніального англійського драматурга, написаний „білим віршем“ (перимованим п'ятистопним ямбом); крім того, трапляються в тексті так звані „урізани“ рядки (1—2—3-стопні ямби) і місцями—проза. М. Рильський по можливості точно відтворює багату ритміку Шекспіра, але все таки він перекладає до деякої міри вільно, турбуючись за передачу яскравих образів оригіналу. Він іде за Біссаріоном Белінським, який говорив, що основним правилом для перекладачів є—„передати дух твору, що перекладається, чого не можна зробити інакше, як передавши його російською мовою так, як написав би по-російському сам автор“. Максим Рильський майстерно передає найтонші, найглибші, найрізноманітніші інтонації

мови Шекспіра. Ось — Регана, закохана в Едмунда, бажаючи дізнатись про зміст листа до нього від своєї суперниці (як їй підказує жіноче серце), говорить до Освальда:

Про що вона могла йому писати?
Ти, певне, знаєш... Розкажи... То, може...
Не знаю, що... тебе нагороджу я,
Дай прочитати листа.

(IV, 5, стор. 163).

Або ось — король Лір, який віддав дочкам своє королівство, втратив дочок і зараз опинився без притулку, в степу: Дмїть, вітри, аж полопаються щокни! Шалїйте! Дмїть! Ви, струмені кипучі, Залийте ураганами всі башти, Шпилі на вежах наших затопїть! Ви, покірні, сірчані блискавиці, Провісницї ударів, що ламають Дуби в лісах, огнем своїм палїть Старечу сиву голову мою! і т. д.

(III, 2, стор. 108).

М. Рильський вдало передає особливості мови блазня. Він відтворює його тонку іронію, сарказм, які втиснуті в рамку фрази-афоризму:

„Правда — як той пес, що прутом треба виганяти з халабуды — коли смердоча хортиця грїється собі при вогні“ (стор. 47).

Або ось:

„Ой, присягаюся честю: лорди та великі люди не хочуть мені в тому поступитись. Коли б я мав монополію на дурощі, вони б захотїли взяти свою пайку. Вони бояться, щоб я не забрав собі всього безглузда, їм так і кортить щось і собі виврати. Дай мені яечко, кумцю, а я тобі дам дві корони“ (стор. 45—50).

Максим Рильський, визначний майстер слова, вдало передає багатоплановість, інтонаційну різноманітність фрази Шекспіра. Він дбає про те, щоб кожна перекладена ним фраза добре звучала по-українському, щоб вона не суперечила законам синтаксису української мови. Він ніколи не забуває, що однією з головних вимог до перекладу драматичного твору являється його сценічність. Про переклад Максима Рильського можна сказати словами Бєліньського, який писав: „... В перекладі п. Полевого скрізь видна свобода, видно, що він старався передати дух, а не букву. Тому, інколи віддаляючись від оригіналу, він цим самим вірно висловлює його: в цьому і полягає таємниця перекладів“.

Правда, в перекладі є окремі невеликі недоробленості. Ці недоробленості розпадаються на кілька груп.

По-перше, неточності словникового по-
рижк.

У Шекспіра — „live“ (живе), а у М. Рильського — „розкошував“ (стор. 31), у Шекспіра — „keep honest counsel“ (чесно берегти таємницю), у Рильського — „дати чесну пораду“ (стор. 42). Перекладач постійно перекладає слово „gentleman“ (один з персонажів трагедії) як джентльмен, тоді як це — придворний чи дворянин з почету якоїсь високопоставленої особи.

По-друге, інколи М. Рильський намагався трохи „облагородити“ Шекспіра. Так, наприклад, на стор. 50 у Шекспіра знаходимо — „puttest downthine own breaches“ (спустив свої штани), а у Рильського — „взявшись розгїбати свої шлейки“.

По-третє, є деякі випадки, правда поодинокі, спотворення тексту Шекспіра. Наприклад, Едмунд у Шекспіра говорить:

„I do not well know“ (я добре не знаю), то за перекладом Рильського він твердить протилежне: „Я добре це знаю“ (!) (стор. 32).

У Шекспіра — а wood (ліс), а у Рильського знаходимо... „безлюдний степ“ (II, 3, стор. 84).

Слід зауважити, що майже всі помічені нами недоробленості і неточності перекладу мають місце в прозових частинах драми і їх можна було б легко виправити ще до друку, коли б редактор А. Гозенпуд більш ретельно поставився до редагування тексту. Створюється враження, що він редагував книжку не досити уважно. Редактор навіть не помітив двоякої транскрипції власного імені Нолінсхед: на стор. 113 зустрічаємо напис фонетичний — Холіншед, а на 227 — традиційний — Голіншед.

Не зважаючи на вказані дрібні огріхи, Рильський все таки створив чудовий переклад. Він тонко передає ритмічні особливості оригіналу, його складну поетичну і інтонаційну різноманітність. Він досягнув головного — його переклад викликає у читача той самий комплекс почувань і асоціацій, що й оригінал. Заслуга Максима Рильського — в тому, що він дав українському читачеві і акторові високохудожній, майстерний переклад одного з шедеврів світової драматургії.

Леонід Кириченко.

Ф. Панфьоров — „ЖИТТЯ“. П'єса на три дії. Переклад з російської Ів. Кочерги. Державне видавництво „Мистецтво“. 1941 р. Тираж 10.000. Стор. 122. Ціна 3 крб. 50 коп.

П'єса Панфьорова „Життя“ була вперше поставлена Московським Малим театром у грудні 1939 року. П'єса ця — відрядне явище в нашій радянській драматургії. Від неї віяло свіжістю образів, свіжістю тем, думок і драматичних колізій.

Перша дія п'єси побудована на матеріалі великих історичних подій 1929 року, коли на селі розгорнувся широкий фронт переходу до суцільної колективізації і ліквідації на її базі куркульства, як класу. Протягом короткого часу відбувалась корінна перебудова всього того, що складалося віками.

Це був найглибший революційний переворот, стрибок з старого якісного стану суспільства в новий якісний стан, рівнозначний своїми наслідками революційному переворотові у жовтні 1917 року¹.

Драматург у яскравих художніх образах переконує нас в історичній необхідності, неминучості цього, найглибшого революційного перевороту. В цьому якраз і полягає основне значення художніх образів п'єси „Життя“.

Весна незабутнього 1929 року, року великого перелому в житті села. Високий берег Волги. Криголам. На березі окремих мальовничими групами стоять три селянські родини, три сили, кожна з яких по-своєму оцінює і сприймає велику сталінську ідею колективізації. Але всі вони відчувають, що повинно щось статись, — прийшов час переглянути, переоцінити все, що до цього часу здавалось на своєму місці, закономірним, незаперечним.

¹ Історія ВКП(б). Короткий курс. Політвидав, 1938, стор. 286.

Старовинна волзька пісня лине над рідною землею і збуджує надії на те, що, може, це минеться, пройде мимо, не зачепить і все буде по-старому.

Ось середняк Єгор Дударев. Коло нього два сини — Хома і Петро. Дударев каже: „Я вважаю — наше коріння раніш за Адама на світ з'явилось і в землю на сорок сажнів пішло... Спробуй, висмикни“.

Але це сказано задля самозаспокоєння. Він не може не бачити, що в самій його родині паростки нового проросли і вперто прагнуть повітря і сонця. Його син Хома рішуче приєднується до „ячейщиків“, до тих, хто взяв на себе завдання — в морі куркульської ненависті, зради і пострілів зза рогу, будувати нові форми життя. Але Хома гине від зрадницької руки свого брата Петра в той же день, коли вступив до колгоспу. Власницький інстинкт, збуджений і розбурханий, червяком закритися в серці Дударева: „В дугу зігнуся, жили з себе тягтиму, але свого не відам“.

Образ Дударева — психологічно складний. Він розуміє неминучість руйнації старого патріархального укладу. Цю руйнацію він переживає з болем, з душевним надиром. „Ну, що це? Навіщо це? Га-а? Чи вже серця у вас немає, що мирно вам не живеться?“ — звертається Дударев з запалом до людей. Він не бореться проти колгоспу, але і в колгосп іти не хоче. Він хоче знайти правду і зміст життя. Може його обманюють? Може нові форми життя на селі — трагічна помилка? Може люди, які вчать його жити по-новому, помиляються?

Дударев кидає рідне село і йде шукати країну „мужицького щастя“ — примарну Муравію, про яку колись чув від дідів. Так обійшов він усю країну і дійшов аж до „турецької землі“, і через п'ять років, самотній, змучений повернувся до рідного села. Багато бачив, багато пережив, багато передумав.

Повернувшись він з портретом товариша Сталіна. Самотній сидів він, сповнений глибокої думки, дивився на портрет і розказував йому найприхованіші думки свого серця.

І зрозумів середняк Дударев, що шукав він марииво, що ловив тінь, що країна „мужицького щастя“ Муравія його-односільцями давно збудована в рідному селі. І Дударев теж стає колгоспником. Бути корисним для суспільства, працювати чесно і віддано — в цьому на думку Дударева, і є сенс життя. До цієї думки потім приходять усі позитивні герої п'єси, одні — зразу, а інші — пройшовши складний шлях сумнівів, вагань і тяжких роздумів, переродившись уже в процесі спільної праці.

Перед нами — письменник-реаліст, який глибоко знає життя і людей. Вчинок кожного героя п'єси „Життя“ законотвірний, виправданий попереднім розвитком подій. Кожний герой своєрідний, він рухається, живе, мислить, уболіває, радіє по-своєму, при чому все це драматургом змальовано глибоко і вірно.

Значні своїм узагальненням і пізнавальною силою образи твору, — великі і складні пристрасті, образна, соковита мова, горе і радість, убивці і натхненні творці — такий вдячний для радянського театру драматичний матеріал п'єси „Життя“.

П. Басенко.